

Slobodan Zečević
Filozofski fakultet
Nikšić

KONFESIONALNA STRUKTURA CRNOGORSKOG DRUŠTVA KAO SOCIJALNI KAPITAL SA STANOVIŠTA KOMPETITIVNOSTI DRUŠTVENOG SISTEMA CRNE GORE

THE CONFESIONAL STRUCTURE OF MONTENEGRIAN SOCIETY
AS SOCIAL CAPITAL FROM THE POINT OF VIEW
OF COMPETITIVENESS OF SOCIAL SYSTEM OF MONTENEGRO

ABSTRACT: Assuming that in the creation of the social capital the confessional structure has an important role, and that social capital presents the key component for the competitiveness of any social system, the analysis of the treatment of confession and believers has been made in the context of the actual Constitution and the Laws of Montenegro. Beside this, the analysis maintains the technology (disciplinary or nondisciplinary) which dominates in the analyzed normative-juridical records with regard to the confessional structure. The result of this analysis showed that the normative-juridical structure make no contribution to the strengthening of the social capital, nor to the competitiveness of montenegrian society, and that the nondisciplinary technology of the authority dominates in the given juridical norms.

Key words: confessional structure, social capital, competitiveness, normative structure, the technology of the authority.

APSTRAKT: Polazeći od shvatanja da konfesionalna struktura u stvaranju socijalnog kapitala ima značajnu ulogu, a socijalni kapital predstavlja važnu komponentu kompetitivnosti nekog društvenog sistema, napravljena je analiza tretmana vjere i vjernika u aktuelnom Ustavu i Zakonima Crne Gore. Pored toga u analizi se utvrđuje koja tehnologija vlasti (disciplinarna ili nedisciplinarna) dominira u analiziranim normativno-pravnim aktima s obzirom na konfesionalnu strukturu. Rezultat analize pokazao je da normativno-pravna struktura ne doprinosi jačanju socijalnog kapitala, a time ni kompetitivnosti crnogorskog društva, i da u datim pravnim normama dominira nedisciplinarna tehnologija vlasti.

Ključne riječi: konfesionalna struktura, socijalni kapital, kompetitivnost, normativna struktura, tehnologija vlasti.

Uvod

Religija shvaćena kao društveni fenomen nužno stupa u interakciju sa drugim društvenim pojavama, što za posljedicu može imati pozitivne i negativne uticaje na razvoj društva, a time i na razvoj pojedinca, kao i obrnuto. Jedna od istorijski veoma transparentnih interakcija između društvenih pojava predstavlja i odnos religije i politike, svetog i svjetovnog, crkve i države, duhovne i fizičke moći... Crkva i država su kroz istoriju imale različit odnos, od harmonije, preko podređenosti države crkvi, pa podređenosti crkve državi, do savremenog odvajanja crkve i države. Ta odvojenost bi se mogla shvatiti kao dio procesa

funkcionalne diferencijacije koji je zahvatio moderna društva, ali samo kada su u pitanju unutrašnje stvari crkve i države. Iako u savremenim društvima vlada formalna odvojenost crkve i države, ipak je status i uticaj vjerskih organizacija značajan za funkcionisanje društva, državne vlasti i pojedinca. Zbog činjenice da vjerske organizacije imaju uticaj na odvijanje društvenog života i života pojedinca od velikog je značaja za funkcionisanje društva sagledati u kojoj mjeri su i na koji način vjerska populacija i vjernik uključeni u društveni sistem tehnologije vlasti uopšte i konkretno u pojedinim društvima, kao npr. u Crnoj Gori.

Konfesionalnu strukturu crnogorskog društva možemo shvatiti i posmatrati kao dio socijalnog kapitala koji utiče na kompetitivnost društvenog sistema u Crnoj Gori. Od načina na koji se raspolaže sa svakim pa tako i socijalnim kapitalom zavisice i njegov doprinos razvoju ukupnog društva, odnosno sposobnost društva da se optimalno razvija u svakom pogledu. Najvažniji dio modernih društvenih sistema predstavlja normativna struktura koja uređuje odnose između različitih aktera u nekom društvu. Posebno istaknutu ulogu u okviru normativne strukture imaju pravne norme čiju djelotvornost obezbjeđuje država. Osnovne pravne norme savremenih država sadržane su u ustavu i zakonima i njima je premrežen gotovo sav život nekog društva. Kao takve one utiču na načine na koji se raspolaže različitim resursima i vrstama kapitala, pa tako i socijalnim kapitalom. Stoga, konfesionalna struktura kao socijalni kapital značajnim dijelom zavisi od tretmana u normativno-pravnoj strukturi države. Oslanjajući se na takvo razumijevanje konfesionalne strukture cilj ovog rada je da se analizira kako se pravne norme u Ustavu i zakonima Crne Gore odnose prema vjerskim organizacijama, vjerskoj populaciji i vjernicima. Pored toga takva analiza pružiće nam uvid i o tome da li je tehnologija vlasti u Crnoj Gori disciplinarnog ili nedisciplinarnog karaktera.

Kompetitivnost i socijalni kapital

Pojam kompetitivnosti (eng. competitiveness) uglavnom se koristio za označavanje konkurentnosti kao mjere sposobnosti zemlje da u slobodnim i ravnopravnim tržišnim uslovima proizvede robe i usluge koje prolaze test međunarodnog tržišta, uz istovremeno zadržavanje i dugoročno povećanje realnog dohotka stanovništva. Kompetitivnost država se tradicionalno objašnjavala teorijom Adama Smita. Savremena globalna ekonomija je prekomplikovana i ne može se objasniti tradicionalnim teorijama. Dok se u prošlosti razvoj zemlje zasnivao na komparativnim prednostima, poput jeftine radne snage i prirodnih resursa, danas se osnovom za ekonomski razvitak smatraju napredni faktorski uslovi zasnovani na znanju i razvijenoj infrastrukturi, visokoj tehnologiji te inovacijama. Polazeći od toga kompetitivnost nekog društvenog sistema mogli bi odrediti kao njegovu sposobnost da iz resursa koje posjeduje i stvara postigne najbolji mogući razvoj. Jedan od resursa koji svako društvo posjeduje i stvara jeste i socijalni kapital. Ključni elementi socijalnog kapitala su veze, norme i povjerenje. Socijalni kapital je smješten na individualnom i kolektivnom nivou i

ukazuje na povezanost kako pojedinaca, tako i različitih društvenih grupa, od parcijalnih do globalnih. Kao posebne, nezaobilazne i uticajne, segmente socijalnog kapitala na svakom nivou unutar društva imamo vjernike i vjerske organizacije. Društvene norme koje mogu da usmjeravaju ponašanje i djelovanje vjernika i vjerskih organizacija nisu samo religijske, već u normativnoj činjenici, tj. u konkretnim društvenim dešavanjima interferiraju sa ostalim normama poput pravnih, moralnih i običajnih. U savremenim društvima ogromnu ulogu u funkcionisanju društvenih sistema imaju pravne norme (ustav, zakoni i podzakonski akti). Stoga je veoma značajno ispitati kako se u pravnim normama tretiraju pitanja koja se odnose na religijski život, na vjernike i vjerske organizacije.

Tehnologija vlasti

Za razliku od disciplinarnе tehnologije vlasti koja kao objekta kontrole koju vrši vidi pojedinca, nedisciplinarna tehnologija vlasti fokus svog djelovanja stavlja na populaciju. Iako disciplinarna tehnologija vlasti i dalje postoji imajući svoju očiglednost u primjeni fizičke sile kojom može da se oduzme život ili da ga se dozvoli, njen značaj u savremenim društvima zamjenjuje nedisciplinarna tehnologija vlasti koja regulacionim mehanizmima određuje na koji način će se ponašati i živjeti velike mase ljudi, dajući im na taj način život. Kombinujući disciplinarnе i regulacione mehanizme vlast kontroliše ukupan život, ne samo u biološkom već i u društvenom smislu. Velika populacija preko koje se disciplinarnim i regulacionim normama može vršiti značajan uticaj na najvažnije procese u društvu predstavljaju zasigurno vjernici. Regulirajući odnose vjerničke populacije po različitim pitanjima vlast zapravo vrši kontrolu nad njima i usmjerava i njih i druge populacije, koje su sa njima u direktnoj ili indirektnoj vezi, u određenom pravcu. Taj pravac može da bude evolutivan i progresivan, ali i dekadentan i stagnantan. Vjerska populacija sa svojim institucijama u društvu tako može doprinositi progresivnim procesima, ali i sasvim suprotnim. Da bi se vjerske institucije i vjerska populacija stavile u službu cjelokupnog progresivnog razvoja društva neophodno je stvaranje mreže komplementarnih institucija. Za stvaranje takve mreže institucija nepohodno je uspostavljanje odgovarajućih mehanizama vlasti prije svega u regulacionom smislu. Odatle, kao jedan od prvih koraka u analizi tehnologije vlasti u nekom društvu treba preispitati formalne norme sadržane u najvišim pravnim aktima (ustavu i zakonima).

Metodološke postavke

U Crnoj Gori temeljna pitanja o statusu vjere su u najopštijem smislu forumulisana u Ustavu Crne Gore. Međutim, iz tih opštih formulacija nije uslijedilo donošenje posebnog zakona koji ih konkretizuje u regulativne norme, niti postoje institucije vlasti koja se isključivo, ili barem dominantno, bave

pitanjima od životne važnosti za vjernike, vjersku populaciju, vjerske institucije i zajednice. Već ta činjenica da vlast ne prepoznaje potrebu za preciznim i jasnim odnosom prema tako značajnoj populaciji upućuje nas na potencijalne probleme koji se zbog toga nužno javljaju i ostavljaju posljedice na ukupno društvo, posebno na njegovu kompetitivnost. Nameće se zaključak da je vjerski život u normativnom smislu podređen drugim oblastima života (i u okviru toga biološkim procesima) koje vlast reguliše zakonima. Pošto ne postoji zakon o vjerskim zajednicama preostaje nam da poziciju vjernika i vjerske populacije u društvenoj tehnologiji vlasti u Crnoj Gori potražimo u drugim zakonima ili u podzakonskim aktima, koji se odnose na različite oblasti života u crnogorskom društvu.

S ozirom na navedeno, polazna pretpostavka, hipoteza istraživanja je da postojeća regulativa koja se odnosi na vjernike i vjersku populaciju, a time i vjerske organizacije i institucije, nije zadovoljavajuća i ne doprinosi progresivnom i stabilnom razvoju ni njih ni društva u cjelini, već predstavlja svojevrsnu kočnicu u razvoju crnogorskog društva. Da bi se navedena pretpostavka ispitala najprije je napravljena analiza dostupnih normativno pravnih akata u Republici Crnoj Gori relevantnih za istraživanu problematiku, odnosno onih koje se odnose na položaj i ulogu vjerskih organizacija i vjernika. Metodološki postupak kojim je provjeravana hipoteza sadrži sljedeće korake:

1. Iz Ustava Crne Gore, dostupnih zakona i podzakonskih akata izdvojeni su članove koji se odnose na vjerska pitanja.
2. Napravljena je klasifikaciju normi koji se odnose na vjernike i onih koja se odnose na vjersku populaciju i vjerske institucije.
3. Utvrđena je razlika između normi koje se odnose na disciplinarnu i nedisciplinarnu tehnologiju vlasti.
4. Izvedeni su zaključci o tehnologiji i tehnikama vlasti koji proizlaze iz prethodnih koraka i ukazano na njihovu korelaciju sa potrebama građana i stvaranjem socijalnog kapitala na polju vjerskog života, a odatle i o posljedicama po socijalni kapital crnogorskog društva i kompetitivnost društvenog sistema u Crnoj Gori.

Izvori i analiza podataka

U tabeli koja slijedi navedeni su brojevi članova iz Ustava Crne Gore, zakona i nacrtu zakona u Crnoj Gori koji se odnose na konfesionalnu strukturu.

Tabela 1.

NORMATIVNO PRAVNI AKTI	VJERA	VJERNIK
Ustav Crne Gore	14, 25, 46, 50, 55, 79	25, <u>44</u> , 46, <u>48</u> , 79
Zakon o zdravstvenoj zaštiti	4	<u>20</u>
Zakon o zdravstvenom osiguranju	8, 39, 64	
Krivični zakonik	159, 161, 370, 386, 426, 427, 428, 429, 439	159, 161, 370, 386, 426, 427, 428, 429, 439

NORMATIVNO PRAVNI AKTI	VJERA	VJERNIK
Zakona o javnom redu i miru	17	17
Zakon o uređenju prostora	91	
Zakon o finansiranju političkih partija	19	
Zakon o porezu na dobit pravnih lica	6, 14	
Porodični zakon		<u>160</u>
Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju	9	<u>111</u>
Zakon o manjinskim pravima i slobodama	2, 6, 8, 31, 36, 39	31
Zakon o zaštiti spomenika kulture	38	
Zakon o turizmu	2, 5, 57	
Nacrt zakona o bibliotečkoj djelatnosti	20	
Nacrt zakona o elektronskim medijima	93, 104	93
Zakon o zapošljavanju i radu stranaca	4	
Zakon o radu	74, 78	<u>5, 74, 78</u>
Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti	5, 11	<u>106</u>
Nacrt zakona o kulturnim dobrima	3, 5, 16, 17, 22	
Zakon o zaštiti potrošača	85	85
Zakon o putevima	71	
Zakona o državnim službenicima i namještenicima	11	11
Zakon o vojsci Crne Gore		<u>52, 128, 166</u>

Pored u tabeli navedena 23 pravna akta u kojima se nalaze članovi koji se odnose na konfesionalnu strukturu, analizirano je još više od 30 pravnih akata u čijim se članovima i stavovima konfesionalna struktura nije pominjala.

Najčešće korišćeni termini koji su se odnosili na konfesionalnu strukturu su: vjerska zajednica, vjerska udruženja, vjerski obred, vjerski poslovi, vjerska uvjerenja, vjerska ubjedenja, vjerska mržnja, vjerska diskriminacija, vjerska posebnost, vjeroispovijest, vjerski simboli, vjerska grupa, ispovijedanje vjere, vjerski identitet, vjerska propaganda, vjerski praznici, vjerski predmet. Samo se u Zakonu o zdravstvenom osiguranju (čl. 39, tačka 6, čl. 64, tačka 6, čl. 67, stav 3) eksplicitno pominju Pravoslavna crkva, Islamska vjerska zajednica, Rimokatolička crkva, bez objašnjavanja o kojoj se pravoslavnoj crkvi radi i bez pominjanja drugih vjerskih zajednica ili organizacija koje se nalaze u Crnoj Gori.

Analiza prikupljene pravne normativne građe, odnosno Ustava Crne Gore i zakona i nacrta zakona u Crnoj Gori pokazala je:

- 1) da Ustav Crne Gore sadrži članove i stavove u kojima se garantuje odvojenost vjerskih zajednica od države, kao i njihova ravnopravnost i sloboda u vršenju obreda i vjerskih poslova; posebno se garantuju prava i sloboda vjernika u sklopu ljudskih prava i zabranjuje svaka diskriminacija po osnovi vjere;
- 2) da jedan broj zakona u Crnoj Gori i nacrta zakona, sadrži članove koji se odnose na vjerska pitanja, među kojima dominiraju ona koja se odnose na vjeru (vjerske institucije, vjerske organizacije, vjersku populaciju), i da su

veoma rijetki članovi koji se odnose na vjernika (u tabeli su brojevi članova označeni podvučeno);

- 3) da formulacije članova navedenih pravnih akata i prethodno pomenuti najčešće korišćeni termini upućuju na dominaciju nedisciplinarnе, regulativne tehnologije vlasti u odnosu na disciplinarnu. Članovi zakona se uglavnom odnose na cjelokupnu vjersku populaciju i to preko njihovih institucija i organizacija;
- 4) da ne postoji osmišljen i sistematičan pristup predlagača i pisaca zakona konfesionalnoj strukturi s obzirom na načela koja su data u Ustavu Crne Gore.

Zaključak

Iz analize formalne normativno–pravne strukture Crne Gore jasno se prepoznaje, u Ustavu Crne Gore predviđena, odvojenost crkve od države. I dok se u Ustavu, zbog njegove opštosti, to i očekuje, s obzirom na uredenost savremenih društava, u zakonima takvo stanje predstavlja nedostatak, s obzirom na činjenicu da su vjera i vjerski život sveprisutni društveni fenomeni i nemoguće ih je ignorisati. Posljedice takvog normativno–pravnog vakuma vode u pravcu odvajanja vjere od društva, odnosno marginalizaciji vjere. Pošto savremeno društvo, u koje spada Crna Gora, svoj društveni sistem gradi na normativno–pravnim temeljima, onda sve što je u takvom sistemu neadekvatno zastupljeno nužno dovodi do problema u funkcionisanju datog društva. Dok odvajanje crkve od države predstavlja funkcionalnu diferencijaciju, tj. podjelu nadležnosti i vlasti na svjetovnu i sakralnu, odvajanje vjere od društva za posljedicu ima smanjivanje socijalnog kapitala koji počiva na višestrukoj i višestranj povezanosti kako pojedinaca tako i populacija. Pošto u normativnoj strukturi ne nailazimo na sistematsko stimulisanje saradnje vjerskih zajednica i državnih institucija, kao ni vjerskih organizacija međusobno kroz državne i društvene institucije, duhovna i organizaciona energija koju posjeduju vjera i vjerske zajednice ostaju neiskorišćeni, potencijalni socijalni kapital, koji na kompetitivnost crnogorskog društva može da vrši pozitivne uticaje. Kompetitivnost, shvaćena kao sposobnost da se napravi najviše od onoga što se ima, u normativno–pravnoj strukturi Crne Gore, kada je u pitanju konfesionalna struktura, nema odgovarajuću podršku, čak u interreferenciji društvenih normi u normativnoj činjenici normativno–pravna struktura djeluje suprotno, smanjuje kompetitivnost umjesto da je povećava.

Da bi se kompetitivnost društvenog sistema Crne Gore podigla na viši nivo neophodno je u normativno–pravnoj strukturi uvesti promjene koje se odnose na konfesionalnu strukturu Crne Gore tako da ona doprinose stvaranju socijalnog kapitala. Prvi korak koji bi zakonodavna i izvršna vlast u Crnoj Gori u tom smislu trebalo da preduzmu jeste donošenje odluke o pisanju zakona o vjeri. Pravljenje takvog zakona podrazumijeva formiranje ekspertskeg tima koji će pored predstavnika političkih partija i stručnjaka koji se bave religijom uključivati predstavnike svih vjerskih zajednica u Crnoj Gori. Glavni cilj pravlje-

nja takvog zakona trebao bi da bude uključivanje vjernika, vjerske populacije i vjerskih organizacija u povećanje kompetitivnost društvenog sistema Crne Gore. Takav zakon bi trebao da reguliše i stimuliše aktivnije uključivanje vjere u pojedine oblasti društvenog života (npr. prosvjeta, zdravstvo, turizam), pri čemu bi se podsticala saradnja i partnerski odnosi crkve i države, kao i konfesija međusobno.

Literatura

- Foucault, M. (1976), *Vorlesung vom 17. März 1976*, http://www.momo-berlin.de/Foucault_Vorlesung_17_03_76.html (pristup, 20. 04. 2010).
- Lagumdžija, Z. (2008), *Kompetitivnost zemalja i regiona jugoistične Evrope*, <http://www.ref-see.org/Prezentacije/2008/KOMPETITIVNOST%20ZEMALJA%20I%20REGIONA%20JUGOISTOCNE%20EVROPE%202008-2009,%20prof%20dr%20Zlatko%20Lagumdžija.pdf> (pristup, 20. 04. 2010).
- Šušnjić, Đ. (1998), *Religija*, tom II, Beograd: Čigoja štampa.
- Vukićević, S. (2005), *Sociologija*, Nikšić-Beograd: Filozofski fakultet Nikšić – Plato.
- Zečević, S. (2007), Privredna etika kao socijalni kapital, *Sociološka luča*, I/1, 35–42.
- Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, Broj 1, Godina LXIII, Podgorica, 25. oktobar 2007.
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Službeni list RCG, br. 39/2004 od 9.6.2004.
- Krivični zakonik, Službenom listu RCG, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i Službenom listu CG, br. 40/2008.
- Zakon o zdravstvenom osiguranju, Službenom listu RCG, br. 39/2004 od 9.6.2004.
- Zakona o javnom redu i miru, Službenom listu RCG, br. 41/94 od 22.12.1994.
- Zakon o uređenju prostora, Službeni list Crne Gore, br. 51/08 od 22.08.2008.
- Zakon o finansiranju političkih partija, <http://www.gov.me/files/1211545865.pdf>, 20. 04. 2010.
- Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Službeni list RCG, br. 65/01 i 80/04 i Službeni list CG, broj 40/08.
- Porodični zakon, Službeni list RCG, br. 1/2007 od 09.01.2007.
- Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, "Sl. list RCG", br. 64/02 od 28.11.2002, 31/05 od 18.05.2005, 49/07 od 10.08.2007.
- Zakon o manjinskim pravima i slobodama, "Sl. list RCG", br. 31/06 od 12.05.2006, 51/06 od 04.08.2006, 38/07 od 22.06.2007.
- Zakon o zaštiti spomenika kulture, "Sl. list RCG", br. 47/91, 27/94.
- Nacrt zakona o arhivskoj djelatnosti, Podgorica, septembar 2009, <http://www.gov.me/pretraga/42617/177100.html> (pristup 20. 04. 2010).
- Zakon o turizmu, "Službeni list RCG", br. 32/2002, 41/2002, 45/2002, 38/2003 i 31/2005.
- Nacrt zakona o bibliotečkoj djelatnosti, Podgorica, septembar 2009, <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=49028&rType=2&file=1255694576.doc> (pristup 20. 04. 2010).
- Nacrt zakona o elektronskim medijima, Podgorica, 19. maj 2009, <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=49022&rType=2&file=1243943812.doc> (pristup 20. 04. 2010).
- Zakon o zapošljavanju i radu stranaca, "Službeni list RCG", br. 22/08, 02. 04. 2008.

Zakon o radu, "Službeni list CG", br. 49/2008 od 15.8.2008. godine i 26/2009.

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, "Službeni list Republike Crne Gore", broj 78/05.

Načrt zakona o kulturnim dobrima, Podgorica, mart 2009, <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=49015&rType=2&file=1238667079.doc>
(pristup 20. 04. 2010).

Zakon o zaštiti potrošača, "Službeni list RCG", br. 26/2007 od 16.5.2007. godine.

Zakon o putevima, "Službeni list RCG", br. 42/2004 od 22.6.2004. godine.

Zakona o državnim službenicima i namještenicima, "Sl. list Crne Gore", br. 50/08 od 19.08.2008, 86/09 od 25.12.2009.

Zakon o vojsci Crne Gore, "Sl. list Crne Gore", br. 88/09 od 31.12.2009.